

Nikola ZEČEVIĆ*

DIPLOMATSKA AKTIVNOST CRNOGORSKOG POSLANIKA MITRA BAKIĆA U CARIGRADU OD 1890. DO 1903. GODINE

Sažetak: Osnovna tema rada je analiza diplomatskog djelovanja čuvenog crnogorskog poslanika u Carigradu Mitra Bakića. U radu će biti predstavljene njegove najvažnije aktivnosti, i to u svojstvu otpravnika poslova i izvanrednog poslanika Knjaževine Crne Gore (od 1890. do 1903. godine). Naročito će biti apostrofirana njegova uloga u procesu normalizacije odnosa između Crne Gore i Osmanskog carstva, kao i u formiranju *Kritskog odreda*. U radu će biti predstavljena i analiza Bakićeve korespondencije, koja je umnogome doprinijela podizanju ugleda Crne Gore u carigradskim diplomatskim krugovima, te njegovo percipiranje nacionalnog pitanja na Balkanu. Cilj rada jeste da pruži novi istraživački pogled na lik i djelo Mitra Bakića, ali i da argumentuje njegov nemjerljiv značaj za istoriju crnogorske diplomatije.

Ključne riječi: *Mitar Bakić, Crna Gora, Carigrad, Osmansko carstvo, Abdul Hamid II*

UVOD

Mitar Zarijin Bakić rođen je u Zabrdju, u gornjovasojevičkom kraju andrijevačkog sreza 21. decembra 1852. godine, u glavarskoj i kapetanskoj porodici. Upisao je Bogosloviju na Cetinju 1869. godine, gdje je iskazao vanredan talenat za učenje stranih jezika. O Bakiću kao uzornom i odličnom đaku posvjedočio je i Milan Kostić, nekadašnji rektor Bogoslovije i docnije okružni bečejski prota, u svojoj knjizi *Škole u Crnoj Gori od najstarijih vremena do današnjeg doba* iz 1876. godine, gdje je slikovito zabilježio kako je Bakić (sa još dva „vaspitanika“ — Markom Dragovićem i Jovanom Nikolićem) preveo sa ruskog jezika jednu istorijsku

* Mr Nikola Zečević, Humanističke studije, Univerzitet Donja Gorica

knjigu Dmitrija Ilovajskog, predavši istu „Knezu, da je primi od njih kao mali znak njihove blagodarnosti, što im je dao prilike da se umno dalje izobrazе.“¹ Upisao je Duhovnu akademiju u Kijevu 1873. godine, da bi se nakon tri godine vratio u Crnu Goru zbog crnogorsko-turskog rata tokom kojeg je radio kao dopisnik *Glasa Crnogorca*.² Po završetku rata nastavio je studije na Duhovnoj akademiji u Petrogradu (koju je uspješno završio 1877. godine) i odmah zatim otišao na usavršavanje francuskog jezika u Ženevi. Pored francuskog, govorio je ruski, grčki i turski jezik. Tokom 1876. godine napisao je studiju na ruskom jeziku — *Crna Gora pod upravom vladika*, dok je tokom 1878. godine objavio niz članaka u ruskom časopisu *Gradjanin (Гражданинъ)*, o čemu je afirmativno pisalo *Brankovo kolo* (označivši Bakića kao *književnika*³), dok je ruska redakcija ocijenila njegove priloge kao „majstorski pregled jednog vremena“. Ovaj materijal je kasnije pretočen u knjigu *Crna Gora najnovijeg vremena*, tematski posvećenu periodu vladavine knjaza Danila. U pomenutoj knjizi veoma znakovito piše sljedeće: „Danilo je riješio da odvoji svjetovnu vlast od duhovne i da zatraži kod ruskog cara knjaževsku titulu, i tako ponovo vaskrsne u Crnoj Gori drevni knjaževski prijesto Balšića i Crnojevića. (...) Ako dublje proniknemo u tadašnje prilike u Crnoj Gori i razmotrimo usredsređena Danilova djelovanja, onda ćemo doći do ubjeđenja da se sama suština pokretačkog razloga, koja ga je podstrekavala na dobijanju svjetovne, i uz to još i apsolutne vlasti, sastojala ne u Danilovoj želji da vlada, već u shvatanju potrebe da je takva vlast prikladnija za narod koji je ogrezao u plemenski separatizam, koji još nije uspio da se ujedini čvrsto u jednu skladnu cjelinu i koji se nalazi u primitivnom stanju razvoja. Crnogorci su upravo i predstavljali na svoj način takav narod. Živeći zatvoreno u svojim brdima i planinama, i nalazeći se tokom toliko godina u najfatalnijim okolnostima života, oni, razumije se, nije su mogli da koriste uspjehe progressa i nauke.“⁴ Mitar Bakić je svoju političko-diplomatsku karijeru započeo kao sekretar Ministarstva inostranih

¹ Kostić, Milan, *Škole u Crnoj Gori od najstarijih vremena do današnjega doba*, Knjižara braće Jovanovića, Pančevo, 1876, str. 222.

² Rastović, Aleksandar, „Referat Jovana Jovanovića o odnosu Srbije prema reformskoj akciji u Solunskom, Bitoljskom i Kosovskom vilajetu“, u: *Miscellanea*, knj. XXXI, Beograd, 2010, str. 350.

³ *Brankovo kolo*, volume 6, Srpska manastirska štamparija, 1900, str. 1297.

⁴ Bakić, Mitar, *Crna Gora najnovijeg vremena*, Oktoih, Podgorica, 1998, str. 7–9.

djela Knjaževine Crne Gore, dok je nakratko bio imenovan i za člana Velikog suda na Cetinju.

PRVI BORAVAK U CARIGRADU

Crnogorsko poslanstvo u Carigradu nalazilo se u dvorcu *Emirgijan (Merdžan)*, koji je sultan Abdul Hamid II udijelio na poklon crnogorskom knjazu Nikoli prilikom njegove prve posjete gradu na Bosforu 1883. godine. Od 1884. do 1887. godine Mitar Bakić je obavljao funkciju crnogorskog poslanika (u rangu otpravnika poslova) u glavnom gradu Osmanskog carstva. On već tada demonstrira rafiniranu diplomatsku vještinu, što se da primijetiti u jednom njegovom pismu ondašnjem crnogorskom ministru inostranih djela Stanku Radonjiću (iz oktobra 1885. godine), gdje prenosi detalje svog razgovora sa britanskim *ad interim* poslanikom Viljemom Arturom Vajtom. Kada mu Vajt prebacuje kako „istočni narodi“ nijesu ispoštovali onovremeno Gledstonovo zauzimanje za njih kod velikih sila i kako se Crna Gora iracionalno protivi rješenjima iz San Stefana, Bakić odgovara: „Učinite (...) da se Sanstefanski ugovor i prema nama primijeni (...) jerbo će onda s' jedne strane i Crna Gora imati sasvijem druge granice, nego što ih joj je udijelio Berlinski ugovor, a s druge strane Bosna i Hercegovina neće biti okupirane Austrijom, nego će predstavljati zasebnu, autonomnu provinciju, pak će onda i stvar našeg budućeg nacionalnog objedinjenja na drugi konat biti...“⁵ Iz ovoga se da primijetiti kako Bakić, prije svega, insistira na crnogorskim interesima; on opšte nacionalne interese ističe deklarativno, dok uže crnogorske naglašava, sasvim svjestan stava onovremene britanske diplomatije koji je još ranije etablirao Bendžamin Dizraeli i koji je podrazumijevao da „Crnoj Gori nije potrebna luka, već mala bašta da gaji kupus i krompir.“⁶

Bakić će u tim godinama kao indirektni akter uticati na umirivanje mogućeg vojnog sukoba između Crne Gore i Srbije. Zapravo, tokom 1886. godine, pod patronatom crnogorskog knjaza Nikole i kneza Petra Karađorđevića, na Cetinju su razmatrani planovi o slanju vojne

⁵ Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987, str. 544–545.

⁶ Živojinović, Dragoljub, *Nadmeni saveznik i zanemareno srpstvo*, Albatros Plus, Beograd, 2011, str. 33.

ekspedicije od nekoliko stotina Crnogoraca i članova radikalske emigracije, sa ciljem da se podigne ustanak u Srbiji i detronizuje kralj Milan Obrenović („bez posezanja na njegov život“, na čemu je insistirao crnogorski knjaz). Za planiranje pohoda je bio zadužen vojvoda Gavro Vuković, dok je na čelu ekspedicije trebalo da se nađe vojvoda Marko Miljanov. Međutim, u posljednjem trenutku (nakon opomena koje su stigle iz Beča i Carigrada), knjaz Nikola je zaustavio planiranje pohoda i demontirao ekspediciju.⁷ Naime, srbijanski poslanik Stojan Novaković saopštio je austrougarskom poslaniku Kaliću da je Srbija koncentrisala vojsku na granici prema Sandžaku, te da je pripravna da suzbije svaki pokušaj upada na svoju teritoriju. Austrougarski poslanik je ubrzo zatim učinio demarš kod Porte. Prema depešama Mitra Bakića, veliki vezir Halil Rifat Paša izrazio je zabrinutost zbog informacija o mogućem crnogorskom vojnom pohodu na Srbiju. Knjaz Nikola, sa druge strane, osmanskoj strani „nije odrekao da se pohod sprema, nego je samo odrekao da se sprema na Srbiju“, optuživši Austrougarsku za tu *provokaciju*. Stojan Novaković je ovakav odgovor crnogorskog knjaza ocijenio kao „tipično crnogorski“. Već se ustaljeno nepovjerenje prema Crnoj Gori nastavilo, što se moglo vidjeti iz nove depeše Mitra Bakića (april 1887), u kojoj se konstatuje da je osmanska strana uvećala brojnost vojske u Novopazarskom sandžaku, i to na „zahtjev Austro-Ugarske i Srbije protiv Crne Gore“.⁸ Bakić, koji je insistirao na prijateljskim odnosima između Crne Gore i Osmanskog carstva, primijetio je još ranije da se „u posljednje vrijeme nekoja sila, ali koja ne znam, silno nastojavala i intrigirala da izazove sumnju Porte prema Crnoj Gori“.⁹

⁷ Ovakav knjažev postupak je posebno razočarao kneza Petra Karadorđevića. Kako bilježi vojvoda Gavro Vuković, „to je bio prvi sukob između tasta i zeta, koji je postepeno urodio odvratnošću jednog prema drugom“ (izvor: Ražnatović, Novak, „O radu radikalske opozicije, kneza Petra Karadorđevića i knjaza Nikole protiv režima kralja Milana u Srbiji, 1883–1889. godine“, u: *Istorijski zapisi*, god. XIX, knj. XXIII, sv. 1, Istorijski institut, Titograd, 1966, str. 80–86).

⁸ Ražnatović, Novak, „O radu radikalske opozicije, kneza Petra Karadorđevića i knjaza Nikole protiv režima kralja Milana u Srbiji, 1883–1889. godine“, u: *Istorijski zapisi*, god. XIX, knj. XXIII, sv. 1, Istorijski institut, Titograd, 1966, str. 88–94.

⁹ Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987, str. 546.

Iako je, po prirodi stvari, vjerno pratio ideje ondašnjeg crnogorskog romantičarskog pogleda na nacionalno pitanje, racionalno je tretirao crnogorsko-srbijanske dinastičke nesnošljivosti, što se posebno vidi u jednom pismu Stanku Radonjiću iz septembra 1886. godine, gdje prenosi informacije koje je doznao od srbijanskog konzula u Prizrenu Manojla Đorđevića: „U posljednje vrijeme, po inicijativi samog kralja u Beogradu su počeli činjati velike napore, da se prestiž Srbije podigne i pokolebani položaj dinastije Obrenovića popravi i utvrdi. Samo u Beogradu računaju, da se nijedno od to dvoje postići ne može, što se neće suzbiti upliv Crne Gore i oslabiti popularnost, koju danas Njegovo Visočanstvo, naš Gospodar, u slovenskom svijetu uživa. Zbog toga su iz Beograda polećeli na sve strane emisari i tajni agenti, kojima je kralj lično izdao uputstva, da u tom smislu rade.“¹⁰ Baš u to vrijeme, nakon zavjereničke akcije rusofila Ratka Dimitrijeva (ali i pritisaka iz zvaničnog Petrograda), abdiciraće bugarski knez Aleksandar I Batenberg. Bilo je zaista neobično vidjeti kako knez *ujedinitelj* napušta bugarski prijesto, što će izazvati dodatnu paniku kod srbijanskog kralja Milana; o tome svjedoče pisani tragovi onovremene bečke diplomatije: „Promene u susjednoj državi veoma uznemiruju Kralja, pošto on smatra svoju egzistenciju ovde za neodrživu, ako se utvrdi ruski uticaj na Cetinju, u Plovdivu i u Sofiji.“¹¹ Milana će dodatno uznemiriti glasine koje su govorile da bi za bugarskog vladara mogao doći crnogorski knjaz Nikola ili knez Petar Karađorđević. Međutim, u jednoj novembarskoj depeši iz iste godine primjećujemo da je Mitar Bakić među prvima doznao „da su sile, a naročito Germanija i Austrija, odgovorile Rusiji, da će primiti svakojeg njenog kandidata za Bugarski presto, izuzimajući našeg Gospodara i njegova rodstvenika: nasljednika, knj. Karađorđevića...“¹²

Bakića će 1887. godine na poziciji poslanika u Carigradu zamijeniti Mitar Plamenac. Po povratku u Crnu Goru, dodatno koristeći svoj ugled i autoritet među sandžačkim pašama i begovima, kao specijalni zastupnik crnogorskog Ministarstva inostranih djela, uspješno će predvoditi grupe crnogorskih iseljenika do srbijanske granice. Naime, vojvoda Gavro

¹⁰ *Ibidem*, str. 554–555.

¹¹ Čubrilović, Vasa; Ćorović, Vladimir, *Srbija od 1858. do 1903*, Geca Kon, Beograd, n. d., str. 142.

¹² Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987, str. 557.

Vuković je uspio da izdejtstvuje kod srbijanskog ministra Save Grujića (te namjesnika Jovana Ristića) preseljenje oko šest hiljada crnogorskih podanika u Srbiju (Toplički okrug).¹³ Iz pisma vasojevičkog plemenskog kape-tana Jevrema Bakića, upućenog vojvodi Gavru Vukoviću u oktobru 1889. godine, doznajemo sljedeće: „Danas su počele prelaziti preko Trešnjeva ovamo familije za preseljenje i to bjelopavličke, piperske i kučke. Vrijeme je lijepo. Jučen smo bili u Berane Mitar i ja kod Mehmed bega, koji je obe-ćao da će učinjati od svoje strane sve što mu je moguće za preseljenike.“¹⁴ I zaista, Mitar Bakić je, nakon četiri dana hoda, bezbjedno preveo 1.356 crnogorskih državljana preko Novopazarskog sandžaka, i u konačnici, 26. oktobra 1889. godine, na graničnom prelazu kod Javora — predao iselje-nike srbijanskim vlastima.¹⁵

STALNA AKREDITACIJA U CARIGRADU

Nakon smrti Mitra Plamenca Bakić je 1890. godine po drugi put ime-novan za crnogorskog otpravnika poslova u Carigradu, te će nakon 1893. godine postati izvanredni poslanik i jedini crnogorski diplomata sa stal-nom akreditacijom u nekoj zemlji.¹⁶ Ubrzo će se zbližiti sa srbijanskim poslanikom u Carigradu Stojanom Novakovićem, naročito u kontekstu crkvenog pitanja na prostoru Metohije, Kosova i Makedonije. Naime, u tom periodu Bakić i Novaković zajednički rade na imenovanju vladika u Prizrenu i Skoplju (onih koji bi bili lojalni Cetinju i Beogradu), te na for-miranju srpske crkvene i školske opštine u Carigradu. Međutim, Bakić je potrebu stvaranja zajedničke crkvene opštine opravdavao strahom od pre-velikog uticaja *Buğarskog egzarhata* i bugarizacije makedonskih Slovena, te je cijeli proces promatrao veoma pragmatično, što se vidi iz njegovog pi-sma (oktobar, 1891) vojvodi Gavru Vukoviću, ministru inostranih djela, u kojem veli: „Svakojako treba unaprijed imati na umu, da bi školi i crkvi glavna cjelj imala biti — propaganda u Makedoniji. Zbog toga crkva se ne bi imala nazvati ni crnogorskom, ni srbijanskom, ni obojih zajedno, nego

¹³ *Ibidem*, str. 596–597.

¹⁴ *Ibidem*, str. 600.

¹⁵ *Ibidem*, str. 603.

¹⁶ Raspopović, Radoslav, *Diplomatija Crne Gore (1711–1918)*, Istorijski institut Crne Gore — NIU „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 326.

srpsko-pravoslavna općina, a njen sveštenik imao bi biti turski podanik, kako biše preko njega Makedonci mogli dobivati teskere i uživati razne povlastice, koje su zakonom osigurane hrišćanskim općinama na Istoku.¹⁷ Gavro Vuković mu je odgovorio da Crna Gora nema finansijske uslove da podrži osnivanje zajedničke crkve, pa je sugestivno dodao: „Delikatan je položaj te ustanove naspram obije vlade i naspram oba vladaoca. Stoga za sad to pitanje ostavite na stranu.“¹⁸

Bakić je veoma objektivno sagledavao i zapetljano nacionalno pitanje u Makedoniji. Tako u još jednom pismu vojvodi Gavru Vukoviću iz oktobra 1892. godine opservira makedonski slučaj: „Jer ako se može reći da u Makedoniji nema Srba, toliko se može kazati, da onamo nema ni Bugara. Ali ako ćemo istinu da kažemo, moramo priznati, da Makedonci nisu ni čisti Srbi, ni čisti Bugari, nego stari Sloveni, na kojijema su u nekim krajevima Makedonije Srbi ukazivali više upliva, a u drugim krajevima više Bugari. Otuda i zbrka što se tiče srpskog i bugarskog jezika u Makedoniji...“¹⁹ Na tezu ruskog poslanika Aleksandra Aleksandroviča Nelidova „da se najposle čudi“ želji Crne Gore da učestvuje u nacionalnoj propagandi u Makedoniji („tu Crna Gora za se nema nikakve vajde“), Bakić je uporno odgovarao da su „Maćedonci (...) starije slovensko pleme, koje bi prije moglo dobiti zasebnu autonomiju, no da ga Bugari progutaju.“²⁰ Nije isključeno da je Bakić do ovakvih stavova došao pod uticajem svog prijatelja Stojana Novakovića, koji je još 1888. godine zabilježio: „Najposle ima još jedan pojav, koji se ne može ispustiti iz očiju. (...) To je težnja Maćedonaca da ostanu sami sebi.“ Iz ovog Novakovićevog stava se da vidjeti da je zvanična Srbija (a sve su prilike, i Crna Gora) u Makedoniji vidjela šansu za infiltriranje sopstvenih interesa, upravo posredstvom afirmacije makedonske posebnosti: „Pošto je bugarska ideja, kao što je svima poznato, uhvatila duboka korena u Makedoniji, ja računam da je skoro nemoguće sasvim je pokolebati, iznoseći joj nasuprot srpsku ideju. (...) Toga radi je srpskoj ideji od pomoći nekakav saveznik, koji oštro bi bio protiv bugarizma, a koji bi

¹⁷ Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987, str. 651.

¹⁸ *Ibidem*, str. 655.

¹⁹ *Ibidem*, str. 672.

²⁰ Vučetić, Biljana, *Naša stvar u Osmanskom carstvu*, Istorijski institut, Beograd, 2012, str. 128–129.

u sebi imao elemenata koji narod i narodna osećanja mogu za sebe privući odcepljujući ga od bugarizma. Toga saveznika ja gledam u makedonizmu, ili u izvesnim mudrim granicama obeleženim u negovanju makedonskog dijalekta i makedonske zasebnosti“, zaključuje Novaković.²¹

Ipak, uprkos prijateljstvu sa Novakovićem, Bakić je često bivao pragmatičan svjedok zategnutih odnosa između Cetinja i Beograda. On će u januaru 1894. godine saopštiti Nelidovu sljedeće: „Naš Gospodar i ne teži zauzeti presto Srbije, već je njegova ambicija da samo proširi Crnu Goru kako bi mogla samostalno opstati i razvijati se, a da sa Srbijom želi vazda ostati u prijateljstvu i zajednički raditi s njome na polju opće nacionalne politike.“²² Ovdje se Bakić samo nadovezao na tenziju koja se stvorila povodom planirane posjete knjaza Nikole Srbiji — na poziv kralja Aleksandra Obrenovića. Naime, prema svjedočenju knjaževog izaslanika Sima Popovića (nakon što mu je ovaj 1893. godine prenio poziv srbijskog kralja da posjeti Beograd), knjaz Nikola ga je prekinuo riječima: „Zar ja stari da balavcu idem na noge?“ Knjaz je inicijalno planirao da u posjetu pošalje prinčeve Danila i Mirka, ali je i od toga odustao uz izgovor da iz Beograda dobija prijeteća pisma i da se o njemu pišu uvredljivi tekstovi u beogradskom *Videlu*. Odnosi će se naizgled popraviti nakon susreta knjaza Nikole i kralja Aleksandra u jesen 1894. godine, na sahrani ruskog cara Aleksandra III u Petrogradu. Međutim, beogradske *Male novine* će se ubrzo narugati crnogorskoj dinastiji povodom smrti knjaževine majke Stane, apostrofirajući njeno „primitivno i skorojevičko“ porijeklo.²³ Važno je naglasiti da su iza ovih natpisa uglavnom stajali Crnogorci koji su, kao politički protivnici crnogorskog knjaza, pronašli utočište u Kraljevini Srbiji. Zbog niza ovih i sličnih postupaka, crnogorski ministar inostranih djela vojvoda Gavro Vuković uložiće oštru protestnu notu Beogradu, tražeći da se autori ovakvih natpisa propisno kazne, dok će srbijskom generalu Milovanu Pavloviću poručiti da Crna Gora nije nešto

²¹ Džambazovski, Kliment, „Stojan Novaković i makedonizam“, u: *Istorijski časopis*, knj. XIV–XV, Beograd, 1965, str. 138–142.

²² Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987, str. 708.

²³ Ražnatović, Novak, „Posjeta knjaza Nikole Beogradu 1896. i kralja Aleksandra Cetinju 1897. godine“, u: *Istorijski zapisi*, knj. XXV, 2, Istorijski institut, Titograd, 1968, str. 203.

„izmišljeno, suvišno i škodljivo“.²⁴ Na koncu, crnogorski knjaz će posjetiti Beograd 1896. godine (tamo je dočekan sa velikim entuzijazmom); iste će godine Bakić iskazati novi primjer diplomatske taktičnosti koja se posebno ogledala u njegovoj sposobnosti da nametne sopstveni stil komuniciranja. Naime, u februaru 1896. godine, nakon što se zvanični Beograd namjerio da odlikuje novopostavljenog raško-prizrenskog episkopa Dionisija Petrovića, Bakić je hitro reagovao i zatražio od Vladana Đorđevića da se to ne čini (kako Dionisije ne bi od strane Porte bio promptno označen kao sumnjivo lice).²⁵ Već naredne godine, zbog svog revnosnog držanja, te u znak priznanja zbog „državnijeh usluga, koje je kao predstavnik Crne Gore s najvećom gotovošću i rodoljubivim požrtvovanjem činio pomažući poslanike Srbije“, srbijanski kralj Aleksandar Obrenović ga je odlikovao *Takovskim krstom prvog reda*.²⁶

Bakić je u tim godinama bio jedan od glavnih aktera u (re)uspostavljanju zvaničnih diplomatskih odnosa sa Grčkom i Bugarskom. Igrao je važnu ulogu i prilikom formiranja tzv. Kritskog odreda. Nakon što je A. Nelidov odlučio da međunarodnu mirovnu misiju na Kritu povjeri Crnoj Gori, prije svega zbog njene bezrezervne lojalnosti Rusiji, on je o tome promptno obavijestio Bakića. Tako je Mitar Bakić od oktobra 1896. godine postao glavni posrednik u komunikaciji između crnogorskog knjaza i ruskog poslanika; naglašavao je pritom ekonomsku dimenziju ovog pitanja: „Meni se čini, da je ovo lijepa prilika da se toliko siromašnih Crnogoraca smjesti pa ću sutra ići kod g. Nelidova da ga molim da nastojava na to.“²⁷ Međutim, u svojim depešama crnogorskom MID-u Bakić je oprezan, te napominje da ovu ideju treba još uvijek držati u strogoj tajnosti, „osobito od grčkog predstavnika“.²⁸ Njegova želja da se Crna Gora dodatno okoristi o Kritsku krizu postaje još očiglednija prilikom sljedećeg susreta sa Nelidovim, kada ga je upitao šta će biti kompenzacija za Crnu Goru ukoliko Krit pripadne Grčkoj (?); na to mu je Nelidov surovo

²⁴ *Ibidem*, str. 206.

²⁵ Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987, str. 758–759.

²⁶ Raspopović, Radoslav, *Diplomatija Crne Gore (1711–1918)*, Istorijski institut Crne Gore — NIU „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 327.

²⁷ Babić, Branko, *Kritski odred*, CID, Podgorica, 2006, str. 49.

²⁸ *Ibidem*, str. 46.

saopštio kako „nema provincija za dijeljenje u Turskoj“.²⁹ Uprkos otvorenoj rezervisanosti šefa crnogorske diplomatije, vojvode Gavra Vukovića, prema ideji da se Crnogorci pošalju na Krit, knjaz Nikola će na koncu odobriti ovu misiju. O držanju Crnogoraca na Kritu najbolje svjedoče Nelidovljeve riječi upućene upravo Mitru Bakiću: „Mi računamo na Crnogorce kao na jedini elemenat koji je voljan da podrži red na Kritu... Crnogorci se lijepo ponašaju i svi se na njih hvale... Meni je veoma milo što su Crnogorci svojim ponašanjem pokazali Evropi da Sloveni nijesu divljaci nego elemenat reda i napretka.“³⁰

Bakić će svoju diplomatsku taktičnost iskazati i prilikom protjerivanja beranskih đaka iz Prizrenske bogoslovije 1899. godine, kada je ministar inostranih djela, vojvoda Gavro Vuković (sumnjičeći za ovaj čin kralja Milana³¹), zatražio od Bakića da protestuje kod Porte: „(...) iz Vaše depeše (...) zaključio sam bio, da su đaci Beranskog okruga, kao i oni iz naše granice, proćerani iz bogoslovije zbog prohtjeva raskralja Milana, kao što su proćerana i druga naša djeca, koja su bila po raznim školama u Srbiji. Svakojako nijesam našao za umjesno, da odma protestiram na Porti i Ildizu, počem sam uvjeren, da bi ovaj korak mnogo naškodio našoj nacionalnoj stvari. (...) Koristeći se dakle time, što stojim u odličnim odnošajima sa ovdaš. poslanikom Srbije, g. Novakovićem, koji osuđuje današnju politiku i današnji režim u Srbiji, koliko i mi, ja sam se obratio direktno njemu. Pošto sam ga potsjetio na sve ono što je Crna Gora, za poslednje godine, radila i izradila za nacionalnu stvar u Turskoj, predočio sam mu žalosne posledice, koje neminovno moraju sljedovati, ako Biogradska vlada, sa svojim bezobzirnim postupcima, prinudi nas, da se Turcima i drugim neprijateljima naše narodne stvari u Otoman. Carevini obratimo. G. Novaković je potpuno dijelio moje mišljenje, pak se ponudio, da moj protest i

²⁹ *Ibidem*, str. 69.

³⁰ *Ibidem*, str. 106.

³¹ Razlozi za ovakve sumnje mogli su se ticati *Ivanjdanskog atentata* (1899), za koji je kralj Milan optužio rusku tajnu službu, nakon čega je započeta snažna antiradikalaska i anticrnogorska kampanja iz Beograda. Najprije je donijeta odluka o zabrani naseljavanja Crnogoraca u Srbiji, zbog čega je protestovao lično knjaz Nikola kod kralja Aleksandra: „Izvojatelj toga žalosnoga i nesrećnoga uspjeha nije niko drugi, Veličanstvo, nego glavom tvoj otac đeneral kralj Milan. Od dana povratka njegovoga u Srbiju, odmah se počelo opažati hladnjenje našijeh dotle iskrenijeh bratskijeh odnošaja“ (izvor: *ibidem*, str. 871–872).

moju komunikaciju dostavi g. Ministru predsjedniku u Biograd. I dojista on je to učinio.“³²

Kada su 1898. godine izbili nemiri u beranskom kraju — prilikom kojih je susjedno albansko stanovništvo (zajedno sa predstavnicima osmanske vojne vlasti) vršilo torturu nad crnogorskim stanovništvom iz osmanske granice — umiješala se i zvanična Crna Gora. Osim pomoći u hrani i sanitetskom materijalu, Crna Gora je prekograničarima poslala i oružje. Iz izvještaja Mitra Bakića saznajemo da se između sedam i osam hiljada donjovasojevičkih izbjeglica sklonilo u crnogorsku granicu.³³ Ubrzo je formirana mješovita osmansko-crnogorska komisija koja je trebalo da procijeni (ionako) pretjeranu štetu; šteta je u zaključku komisije dostigla broj od 449 popaljenih ili porušenih crnogorskih domova.³⁴ Dodatno, o Bakićevom zalaganju za rješavanje ovog problema historičar Đordije Pejović zapisao je sljedeće: „Živom aktivnošću crnogorski poslanik u Carigradu uspio je da rano upozna sve namjere turske vlade u vezi s događajima u beranskom okrugu i posljedicama koje su se mogle očekivati. Nastojao je da do maksimuma iskoristi činjenicu da je ruski predstavnik bio prisutan, kada je turska vlada obećala da će kazniti svoje organe u beranskom okrugu, da će nadoknaditi počinjene štete i proglasiti opštu amnestiju.“³⁵ Pod uticajem ovih događaja, Bakić je u nekoliko navrata tražio od Porte otvaranje crnogorskog konzulata u Beranama, uz izgovor da će crnogorski konzul mnogo lakše umirivati česte pobune hrišćana u ovom kraju. Veliki vezir je Bakiću uzvratio sa kontraargumentom — da Porta ne može dozvoliti otvaranje konzulata u Beranama (jer bi to izazvalo uznemirenje među beranskim muhamedancima), te da bi život crnogorskog konzula bio sasvim ugrožen.^{36 37}

³² *Ibidem*, str. 902–903.

³³ Pejović, Đoko, *Politika Crne Gore u Zatarju i Gornjem Polimlju, 1878–1912*, Istorijski institut, Titograd, 1973, str. 108.

³⁴ *Ibidem*, str. 112.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, str. 144.

³⁷ Bakić se suočavao sa teškoćama i prilikom namjere zvanične Crne Gore da obnovi konzulat u Skadru, 1893. godine. Nakon što je Porta odugovlačila sa davanjem egzekvaturе za Lazara Mijuškovića, Ministarstvo inostranih djela je poslalo instrukcije Bakiću da uslovi obnavljanje konzulata, ukidanjem osmanskih konzulata u Podgorici, Baru i Ulcinju. Iako je Porta, nakon ovog, hitro saopštila da će dati egzekvaturu

Iz niza predstavljenih činjenica nazire se zaključak da je Bakić bio i te kako svjestan značaja dviju komponenata koje su mogle uticati na intenzivnije širenje crnogorskog uticaja u onim sferama evropske Turske za koje je bilo zainteresovano zvanično Cetinje; te su komponente (bez dileme) bile: čvrsto integrisana diplomatska mreža i eparhijski (crkveni) monopol. Upravo su ove dvije instance ponajviše poslužile uspostavljanju crnogorskog uticaja u skadarskoj oblasti. Tako je 1901. godine Bakić uspio da izdejtstvuje kod carigradskog patrijarha da se crnogorskom konzulu u Skadru prilikom službi u skadarskom pravoslavnoj crkvi udijeli prvo počasno mjesto (desno od mitropolitskog prijestola), dok su grčkom i ruskom konzulu udijeljene sekundarne pozicije. Kako konstatuje Radoslav Raspopović, „do tada je crnogorskom konzulu davano treće mjesto, poslije ruskog i grčkog konzula. Pošto je ovo pitanje bilo povezano i sa pitanjem crkvenih jurisdikcija autonomnih pravoslavnih crkava, ono je imalo i karakter sukoba nadležnosti pojedinih mitropolija, u pogledu teritorijalnih granica njihove duhovne vlasti.“³⁸

Posebno je zanimljiv Bakićev odnos prema Bosni i Hercegovini o kojoj se, u internim razgovorima sa evropskim diplomatama u Carigradu, iako suptilno, izjašnjavao na liniji crnogorskih teritorijalnih aspiracija. Tako je krajem 1898. godine iznio zalaganje da se pitanje autonomije Bosne i Hercegovine pokrene na Haškoj konferenciji 1899. godine, gdje bi Bosna i Hercegovina dobila autonomiju pod vazalstvom velike evropske sile, ili bi na koncu bila prisajedinjena nekoj od balkanskih država.³⁹ Iz objavljene arhivske građe, ali i pojedinih izvještaja ondašnje bosanskohercegovačke *Zemaljske vlade* saznajemo da je crnogorski knjaz Nikola u to vrijeme promicao svoga sina Danila za potencijalnog guvernera Bosne i Hercegovine.⁴⁰ Upravo je crnogorski knjaz (u avgustu 1899. godine) došao u druugu posjetu Carigradu, dok se Bakić pobrinuo da se, odmah po prispijeću, susretne sa sultanom Abdul Hamidom II, o čemu svjedoče riječi samog

Mijuškoviću, Bakić je morao da interveniše u još nekoliko navrata. U konačnici, sultan je u septembru 1893. godine donio rješenje o otvaranju crnogorskog konzulata u Skadru (izvor: Raspopović, Radoslav, *Diplomatija Crne Gore (1711–1918)*, str. 395–396).

³⁸ Raspopović, Radoslav, *Diplomatija Crne Gore (1711–1918)*, Istorijski institut Crne Gore — NIU „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 397.

³⁹ Juzbašić, Dževad, *Politika i privreda u BiH pod austrougarskom upravom*, ANU-BiH, Sarajevo, 2002, str. 197.

⁴⁰ *Ibidem*, str. 195.

crnogorskog vladara: „Dakle, svi smo bili svečano obučeni kada je Izedin bacio sidro prema Dolma Bahče gdje su došli moj ministar Bakić i njegova žena da nas pozdrave i da nam jave da Nj. V. sultan želi da nas odmah primi.“; dodatno komentarišući susrete sa carigradskim diplomatskim korom, on zaključuje kako Bakić „sam posjeduje snagu koju njegove kolege ne prevazilaze u toj vrsti neprijatnih (diplomatskih, prim. aut.) presedea.“⁴¹

Bakić je bio prvi crnogorski diplomata koji je anticipirao promjenu ruske spoljne politike prema Crnoj Gori u zavisnosti od političkih prilika u Srbiji. U tom smislu, 1901. godine piše vojvodi Gavru Vukoviću sljedeće: „No izgleda, da je sa stupanjem, na scenu Kraljice Drage sve izmijenjano i računajući na odanost Srbije, izgleda da ruska diplomacija smatra izlišnim i za sebe teretnim da produži stare tradicionalne odnošaje i veze sa Crnom Gorom. Razumije se, da je ovo veoma važan fakt po naš opstanak i budući razvitak, za to sam uvjeren, da ćete i Vi tamo biti svatili svu važnost ovakvog obrta ruske politike prema nama...“⁴² Bez obzira na to što je ovakav stav proisticao iz nezvaničnih tvrdnji austrougarskih diplomata da je Draga Mašin zapravo ruski agent, Bakićeva tvrdnja da Rusija, vješto čekajući na promjenu stanja u Srbiji, priprema spoljnopolitički zaokret — docnije će se ispostaviti kao tačna.

ZAKLJUČAK

Nekadašnji đak otomanskog liceja *Galatasaraj* i docniji crnogorski ministar Nikola Niko Hajduković u svojim memoarima je o Bakiću zabilježio sljedeće: „Bakić je bio čovjek visoke obrazovanosti i kulture, a pri tom fizički impozantna ličnost. Obraćao je pažnju na Crnogorce i među njima zaveo red i poslušnost. O svakom od njih vodio je posebno računa. (...) U diplomatskim krugovima bio je veoma mnogo cijenjen i u posljednjim godinama njegovog života bio je doajen diplomatskog kora u Carigradu. (...) Sultan ga je mnogo zavolio i često puta ga pozivao na selamluk u petak (...).“⁴³ Ivo Jovićević, takođe đak *Galatasaraja*, a nešto kasnije i crno-

⁴¹ Petrović, Nikola I (Kralj), *Memoari II*, Oktoih — Svetigora, Podgorica — Cetinje, 2009, str. 364/374.

⁴² Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987, str. 758–759.

⁴³ Hajduković, Niko, *Memoari*, CID, Podgorica, 2000, str. 18.

gorski konzul u Skadru, o Mitru Bakiću ostavio je sljedeće svjedočanstvo: „Mitar Bakić zaslužuje da se o njemu više progovori. Bio je čovjek (...) dostojanstvenog držanja, svagda ozbiljan, pa je uživao veliko poštovanje. (...) On je bio strog naspram sebe i naspram drugih. Kao veoma pametan čovjek i diplomata (...) uspio je da kod sultana zadobije veliki upliv, tako da je kod njega povoljno svršavao poslove koje nijesu mogli svršiti poslanici drugih država. Usljed toga, pred Bakićem su stajali, sa velikim poštovanjem, paše i veziri, pa naravno i niži velikodostojnici Turskog carstva. (...) Poslje njega nije dolazio u Carigrad ni jedan diplomatski predstavnik koji je Crnu Goru mogao predstavljati onako dostojanstveno i mudro kao on.“⁴⁴ Jednako pohvalno o Bakiću je pisao i Pavel Apolonovič Rovinski, koji u jednom pismu Aleksandru Nikolajeviču Pipinu (kritikujući političku situaciju u onovremenoj Rusiji) konstatuje: „On je ovdje jedini čovjek koji poznaje Rusiju i razumije što se radi u njoj, ukoliko je uopšte moguće razumjeti takve besmislice.“^{45 46}

Mitar Bakić je iznenada preminuo u Carigradu 13. avgusta 1903. godine. Vijesti o njegovoj smrti i slikovite nekrologe prenijeli su *Bosanska vila*, novosadski *Branik*, *Carigradski glasnik*, *Vesnik srpske crkve*, berlinski *Die Woche*, itd.; onaj u *Glasi Crnogorca* je ipak bio najupečatljiviji: „Dužnost svoju, kao zastupnik crnogorski, vršio je Bakić revnosno i dostojanstveno. (...) Svaki nesporazum između Crne Gore i Turske, Bakić je ili znao na vrijeme preduprijeti ili, pošto bi se već dogodio, tako izravnati, da su obje strane bile zadovoljne, bez da čije dostojanstvo strada, te su, usljed toga, i odnosi između Crne Gore i Turske postajali sve više prijateljski.“⁴⁷ Slično će ustvrditi i ruski poslanik na Cetinju — Andrej Nikolajevič Ščeglov, uz tezu da je za Bakićevo vrijeme između Osmanskog carstva i Crne Gore konačno došlo do „uzajamno predusretljivih odnosa“.⁴⁸

⁴⁴ Jovićević, Ivo, *O ljudima i događajima*, Obod, Cetinje, 1995, str. 38–40.

⁴⁵ Zbornik: *Mitar Bakić, državnik, diplomata*, Komovi, Andrijevića, 2004, str. 138–139.

⁴⁶ Zbog svog antisistemskeg djelovanja, ali i kritičke nastrojenosti prema političkim prilikama u carskoj Rusiji, Rovinski će se (u nekoliko navrata) naći u pritvoru, ponajviše zbog članstva u tajnoj revolucionarnoj organizaciji *Zemlja i volja*.

⁴⁷ *Glasi Crnogorca*, 16. avgust 1903, god. XXXII, br. 35, Cetinje, str. 4.

⁴⁸ Raspopović, Radoslav, *Diplomatija Crne Gore (1711–1918)*, Istorijski institut Crne Gore — NIU „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996, str. 327.

Prema riječima Nika Hajdukovića, na komemoraciji povodom Bakićeve smrti zastave na svim parobrodima stranih diplomatskih predstavnika bile su spuštene na pola koplja. Na komemoraciji je molitvu očitao lično carigradski patrijarh Joakim. Po naređenju ruskog poslanstva, sanduk je čuvalo šest mornarskih vojnika sa ruskog vojnog stacionara *Kolhida*, a bio je okružen i muzikom sultanove garde koju je pratio jedan osmanski bataljon: „Muzika zauzima mjesto u porti crkve a vojska pravi špalir u ulici koja vodi ulazu u crkvu. Dolaze mnogobrojni Crnogorci i Primorci odijevani u crnogorsko odijelo. Nepregledna masa svijeta zakrčila je sve okolne puteve koji vode bolnici i crkvi. Najzad oko četvrt do jedanaest prilaze u gala kočiji predstavnici sultana i Visoke Porte, diplomatskog kora i aristokratskih porodica u Carigradu (...) Oni se jedva probijaju kroz masu svijeta koji se sakupio. Tu je i gospođa Bakić sa sinom, koju drži ispod ruke ambasador Rusije.“⁴⁹ Sultan je lično poslao telegram porodici Mitra Bakića i crnogorskom knjazu Nikoli, a isto je učinio i srbijanski kralj Petar Karađorđević. Posmrtni ostaci Mitra Bakića upućeni su za Crnu Goru jednim od parobroda *Austrijskog Lojda* (*Österreichischer Lloyd*).

Za čuvenog crnogorskog filozofa i mislioca Slobodana Tomovića Bakić je bio „jedan od osnivača crnogorske diplomatije“.⁵⁰ U pitanju je nemjerljivo važna ličnost koja se našla na periferiji naše istoriografije usljed činjenice da se u jednoj važnoj fazi crnogorske istorije pojavio čovjek istog imena i prezimena.⁵¹ Tako se desilo da lik i djelo onog starijeg Mitra Bakića budu zasjenčeni novim crnogorskim Mitrom Bakićem čija je važnost jednako nesporna. Do sada predstavljena faktografija nalaže obavezu i potrebu da se aktivnosti ovog barda crnogorske diplomatije osvijetle novim istraživačkim poduhvatima, koje crnogorska naučna zajednica duguje sebi... i Mitru Bakiću.

⁴⁹ Hajduković, Niko, *Memoari*, CID, Podgorica, 2000, str. 41–43.

⁵⁰ Zbornik: *Mitar Bakić, državnik, diplomata*, Komovi, Andrijevića, 2004, str. 25.

⁵¹ Mitar Bakić (1908–1960) — učesnik NOB-a, narodni heroj, šef kabineta Josipa Broza Tita, generalni sekretar prve vlade FNRJ, član CK SKJ.

LITERATURA

MONOGRAFIJE:

- [1] Babić, Branko, *Kritski odred*, CID, Podgorica, 2006.
- [2] Bakić, Mitar, *Crna Gora najnovijeg vremena*, Oktoih, Podgorica, 1998.
- [3] Čubrilović, Vasa; Ćorović, Vladimir, *Srbija od 1858. do 1903*, Geca Kon, Beograd, n. d.
- [4] Hajduković, Niko, *Memoari*, CID, Podgorica, 2000.
- [5] Kostić, Milan, *Škole u Crnoj Gori od najstarijih vremena do današnjega doba*, Knjižara braće Jovanović, Pančevo, 1876.
- [6] Jovičević, Ivo, *O ljudima i događajima*, Obod, Cetinje, 1995.
- [7] Juzbašić, Dževad, *Politika i privreda u BiH pod austrougarskom upravom*, ANU-BiH, Sarajevo, 2002.
- [8] Pejović, Đoko, *Politika Crne Gore u Zatarju i Gornjem Polimlju, 1878–1912*, Istorijski institut, Titograd, 1973.
- [9] Petrović, Nikola I (Kralj), *Memoari II*, Oktoih — Svetigora, Podgorica — Cetinje, 2009.
- [10] Popović, Petar, *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX veku, 1803–1903*, SANU, Beograd, 1987.
- [11] Raspopović, Radoslav, *Diplomatija Crne Gore (1711–1918)*, Istorijski institut Crne Gore — NIU „Vojska“, Podgorica — Beograd, 1996.
- [12] Vučetić, Biljana, *Naša stvar u Osmanskom carstvu*, Istorijski institut, Beograd, 2012.
- [13] Zbornik: *Mitar Bakić, državnik, diplomata*, Komovi, Andrijevića, 2004.
- [14] Živojinović, Dragoljub, *Nadmeni saveznik i zanemareno srpstvo*, Albatros Plus, Beograd, 2011.

TEKSTOVI U NAUČNIM ČASOPISIMA:

- [15] Džambazovski, Kliment, „Stojan Novaković i makedonizam“, u: *Istorijski časopis*, knj. XIV–XV, Beograd, 1965.
- [16] Rastović, Aleksandar, „Referat Jovana Jovanovića o odnosu Srbije prema reformskoj akciji u Solunskom, Bitoljskom i Kosovskom vilajetu“, u: *Miscellanea*, knj. XXXI, Beograd, 2010.
- [17] Ražnatović, Novak, „O radu radikalske opozicije, kneza Petra Karadorđevića i knjaza Nikole protiv režima kralja Milana u Srbiji, 1883–1889. godine“, u: *Istorijski zapisi*, god. XIX, knj. XXIII, sv. 1, Istorijski institut, Titograd, 1966.
- [18] Ražnatović, Novak, „Posjeta knjaza Nikole Beogradu 1896. i kralja Aleksandra Cetinju 1897. godine“, u: *Istorijski zapisi*, knj. XXV, 2, Istorijski institut, Titograd, 1968.

PERIODIKA:

- [19] *Brankovo kolo*, Volume 6, Srpska manastirska štamparija, 1900.
- [20] *Glas Crnogorca*, god. XXXII, br. 35, Cetinje, 1903.

Nikola ZEČEVIĆ

THE DIPLOMATIC ACTIVITY OF MITAR BAKIĆ, THE MONTENEGRIN
RESIDENT IN ISTANBUL, FROM 1890 TO 1903

Summary

The paper analyzes the diplomatic activity of Mitar Bakić, the famous Montenegrin diplomat in Istanbul. It addresses Bakić's most important actions, as a *Charge d'Affaires* and the Extraordinary Resident of the Principality of Montenegro, from 1890 to 1903. It emphasizes his role in the process of normalization of diplomatic relations between Montenegro and the Ottoman Empire, as well as in the formation of the *Crete Unit*. In accordance with these, the paper presents and analyses Bakić's correspondence, which has greatly contributed in raising reputation of Montenegro in diplomatic circles in Istanbul. The aim of the paper is to provide a new view of the character and work of Mitar Bakić, but also to outline his importance for the history of Montenegrin diplomacy.

Key words: *Mitar Bakić; Montenegro; Istanbul; Ottoman Empire; Abdul Hamid II*